

Вишња Б. ВИШЊЕВАЦ*
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 26. 1. 2022.
Прихваћен: 2. 3. 2022.

ЗНАЧАЈ И УЛОГА СИСТЕМА ГЛАГОЛСКИХ ВРЕМЕНА СРПСКОГ ЈЕЗИКА У ПРОУЧАВАЊУ СТАРОРУСКИХ ТЕКСТОВА

У овом раду пажња је усмерена на улогу и значај које српски језик има приликом проучавања староруских текстова. Анализа у први план ставља староруски систем глаголских облика који обухвата прошла времена, садашње време и будућа времена, са посебним освртом на партиципе који у различитим синтаксичким функцијама имају одговарајуће временско значење. Задатак истраживања је да се староруски глаголски облици упореде са истим облицима у српском језику, као и да се утврди да ли је могуће извршити граматички еквивалентну замену и у којој мери преводиоци замењују староруске облике одговарајућим српским формама. У анализи се примењују метод конфронтативне анализе, метод трансформације, као и метод преводне семантизације. Циљ овог истраживања је да се укаже на подударност глаголског система староруског и српског језика, те да се истакне важност њиховог упоредног проучавања.

Кључне речи: староруски језик, српски језик, глаголска времена, партиципи.

1. Предмет наше анализе чини староруски систем глаголских времена, тј. облика који имају конјугацију, а то су прошла времена: имперфекат, аорист, плусквамперфекат, пуни перфекат, крњи перфекат; садашње време (презент) и два будућа времена – футур I и футур II. Поред глаголских облика у анализу су укључени радни и трпни партиципи садашњег и прошлог времена у оквиру различитих синтаксичких функција. Корпус за ово истраживање чине староруски споменици *Повест о минулим временима* према Лаврентијевском летопису из 1377. године и *Слово о походу Игоревом*, према издању из 1800. године, као и њихови преводи на српски језик – за *Повест о минулим временима* превод Н. Косовића и фрагментарни превод В. Минића, а за *Слово о походу Игоревом* превод Ј. Хаџића (М. Светића), Д. Медића,

* visnja.visnjevaca@ff.ues.rs.ba

О. Утјешеновића Острожинског, П. П Петровића Његоша, И. Шајковића, М. Панића Сурепа, Ј. Бадалића, В. Недића, В. Минића и В. Хорват. На тај начин преводи на српски језик прате се од средине XIX века до 2016. године, али се у овом раду они наводе селективно.

Захваљујући сложенем систему глаголских времена, српски језик омогућава реконструкцију значења староруских глаголских форми, чиме је он у односу на савремени руски језик далеко прецизнији у погледу глаголских времена. Временско значење староруских радних и трпних партиципа, у оквиру више синтаксичких функција, може се представити на основу српског система глаголских времена. Значење аориста могли су имати радни и трпни партиципи прошлог времена, значење имперфекта – радни и трпни партиципи садашњег времена, значење плусквамперфекта – трпни партицип прошлог времена, значење перфекта – радни и трпни партиципи прошлог времена, док је значење футура I могао имати радни партицип садашњег времена, а значење футура II – трпни партицип прошлог времена. Да бисмо указали на временско значење староруских партиципа, приступили смо трансформацији партиципа у одговарајуће реченице у зависности од њихове синтаксичке функције.

У досадашњим лингвистичким истраживањима није посвећено довољно пажње улози и значају које српски језик има у проучавању староруских текстова. На блискост двају језика указивао је Р. Маројевић (2008: 42; 64), који наводи да је српски језик, када је реч о систему глаголских времена, типолошки ближи староруском него савременом руском језику. Б. Терзић (1999: 20–29) указује на важност синхроног проучавања староруског и савременог српског језика, посебно када је реч о глаголским временима, јер је српски језик у том погледу архаичнији од руског.

Током историјског развоја руског језика систем прошлих глаголских времена је упрошћен, па се свео само на једну форму, а то је по пореклу некадашњи партицип на -л. С друге стране, српски језик чува сложени систем глаголских времена, због чега је помоћу њега могуће вршити реконструкцију староруских глаголских форми. Наша анализа показује велику подударност у погледу система глаголских времена између староруског и српског језика.

2. А о р и с т. У староруским текстовима аорист се употребљава у управном говору, а у српском језику се у таквој употреби аористом означавају доживљене прошле радње ограниченог трајања (Ковачевић 2013: 59), што нам показује пример бр. 1.

(1) н несоша Козарн ко князю своему· н къ старнншнпымъ [сво-
нмъ]· н рѣша нмъ се *палѣзохомъ* дань пооу· (ПВЛ, 17)

(1a) [...] и донесоше их Хазари кнезу својему и старјешинама, и рекоше им: „Ево, *нађосмо* данак нови”. (ПМЉ, 12)

Староруски аорист доминантан је у приповедачком делу текстова, у којем се радње нижу једна за другом. У истој употреби је и аорист у српском језику, који приповедање чини експресивнијим (Вуковић 1967: 389) будући да се радње предочавају као доживљене, што можемо видети у примеру бр. 2.

- (2) Пнаатъ же *повелѣ*. да н распнуть. ѡни же понмше Гса. *ведоша* на мѣсто крапъево. [н] *распаша* н ту (ПВЛ, 103)
- (2а) (И) Пилат *заповиједи* да га распну. Они, ухвативши Ијуса, *одведоше* га на губилиште и *разапеше* га ту. (ПМЈ, 65)

Кратко ћемо се осврнути и на категорију глаголског вида која у периоду староруског језика није достигла крајњу морфологизацију (Вишњевац 2017а). Пример бр. 3 показује да су се глаголи са савремене тачке гледишта несвршеног вида, попут глагола *идти*, *вести* (пример бр. 2), могли употребљавати и као свршени, а на одговарајуће значење аориста указује нам српски језик (овде би руски језик могао указати само на категорију глаголског вида).

- (3) *Иде* Асколдъ. н Днрѣ на Греки н прнде въ .Ѧг. [лѣто] Мнхана црѣ (ПВЛ, 21)
- (3а) *Одоше* Асколд и Дир на Грке и дођоше тамо 14. године царевања Михаила цара. (ПМЈ, 14)

Иако је српски језик у великој мери упростио систем партиципа, као врсте речи која комбинује својства именских и глаголских речи (Грковић Мејдор 1993: 182), временско значење староруских радних и трпних партиципа у оквиру више синтаксичких функција могуће је реконструисати помоћу глаголских форми у српском језику. Тако у примеру бр. 4 радни партицип прошлог времена (даље РППВ) има значење аориста у оквиру супстантивне, у примеру бр. 5 атрибушке, у примеру бр. 6 мешовите атрибушко-адвербијалне функције и у примеру бр. 7 функције апсолутног датива (даље АД).

- (4) н не познаша *створышаго* ѡ. нсполнншасѣ блуда н всѡкоѡ ѡтѡты. н оубннства. н завнвнстн. жнвѡху скотъскн члвѡн. (ПВЛ, 90)
- (4а) И не познадоше *оне који их створише*, испунише се блудом и свакојаком нечистотом, и убиством и завишћу (и), живљаху људи као стока. (ПМЈ, 57)
- (5) Възрѣвъ на ѡво [рѣ] Хѣ Бѣ *створнвын* ѡво н землю. прнзрн на повыѡ людн сна. (ПВЛ, 118)
- (5а₁) [...] погледа на небо и рече: „Христѣ Боже *који си створио* небо и земљу! Погледај на нове људе ове [...]” (ПМЈ, 74)
- (5а₂) [...] па погледа у небо и рече: „Христѣ боже *који створи* небо и земљу! Погледај ове нове људе [...]” (ОССРК, 19)
- (6) Їдрославъ же *совокупнвъ* Русь. н Варѡгы. н Словѣнѣ. понде протнву Болеславу. н Стополку. (ПВЛ 1962: 142–143)
- (6а) [...] а Јарослав, *сакутивши* Русе, и Варјаге, и Словене, пође усусрет Болеславу и Свјатополку, [...] (ПМЈ, 88–89)
- (7) н начаста гнѣвъ нмѣтн на Сѡга. ѡко *не шедшо* ѡму с нма на поганьѡ. (ПВЛ, 228)
- (7а) И почеше гнѣв гајити на Ољѡга, *зато што не пође* са њима на пагане. (ПМЈ, 139)

Одговарајуће форме аориста употребљене су у српским преводима, с тим што се мешовита функција партиципа у примеру бр. 6 може двојачко тумачити (Вишњевац 2017б), па додајемо и превод односном реченицом истичући и атрибутску карактеристику овако употребљеног партиципа: *Јарослав који сакупи*.

Поред радног трпни партицип прошлог времена (даље ТППВ) имао је значење аориста, у примеру бр. 8 у предикатској, а у примеру бр. 9 у функцији АД.

- (8) *Адамо^{вз} же бы^с языкъ не съта^т оу двера. ты бо едннъ [не] приложнса къ везумью њ.* (ПВЛ, 91)
- (8а) А Адамов језик *не би одијељен* од (језика) Еверова, јер овај једини се не придружи безумљу њиховом, [...] (ПМЈ, 57)
- (9) *совъкупленъ же братъ. рѣ нмъ д||птоннн се Бѣ васъ братъа совъкутн. н ѿ влгвнъа есте Стъа Горы.* (ПВЛ, 157)
- (9а) *Братији пак сакупљеној рече Антониј: „Бог вас, ево, братијо, сакупи, и по благослову Свете Горе сте овдје, – [...]”* (ПМЈ, 97)

Уколико би се у примеру бр. 9 наведена конструкција, у којој је преводац извршио синтаксичку замену, превела пасивном реченицом, могло би се рећи: *А пошто братија би окупљена* или рефлексивном формом: *А пошто се братија окупи*.

3. Имперфекат. Имперфекат се у староруским споменицима често употребљава у приповедачком делу текста, приликом описа појединца или заједнице, што нам показује пример бр. 10, али је заступљен и у оквиру дијалога који пресеца приповедање, као што је у примеру бр. 11. Стога је приликом превођења на српски језик могуће употребити исту граматичку форму будући да се имперфектом у српском језику исказују доживљене радње или радње представљене као такве (Сладојевић 1953–1954: 220; Вуковић 1967: 111; 234; 307; Танасић 2005: 430).

- (10) *Древлани живяху звѣрннскнмъ събразомъ. жноуше скотъскн. оубнваху другъ друга. ѡдаху вса нечнсто. н брака оу ннхъ не бываше. по оумыкнваху оу воды дѣца.* (ПВЛ, 13)
- (10а) А Древљани *живљаху* на звјерски начин, *живљаху* као скотови: *убијаху* један другога, *јећаху* све нечисто, и брака код њих *не бијаше*, већ *отимаху* дјевојке крај воде. (ПМЈ, 10)
- (11) *Сн же Сѡлга приде Кневу н прнсла к нен црѣ Греучскнн глѡ. ѡк^о много дарнхъ та. ты бо глше ко мнѣ. ѡк^о аще возвѣрацнса в Русь. многи дары пр^нслаю ти челады. воскъ. н сѣкру. н вон въ помощъ.* (ПВЛ, 62–63)
- (11а) Ова пак Олга дође Кијеву, и посла к њој цар грчки, говорећи: „Много те обдарих. Ти пак *говорише* мени: кад се вратим у Русију, много ћу ти дарова послати: робова, воска и крзна, и војника у помоћ”. (ПМЈ, 38)

Радни и трпни партиципи садашњег времена, поред основног значења, могли су имати значење имперфекта када је реч о прошлим радњама (Вишњевац 2016: 106; 112). Тако је радни партицип садашњег времена (даље РПСВ) употребљен у супстантивној функцији у примеру бр. 12, у мешовитој атрибуто-адвербијалној у примеру бр. 13, у предикатској у примеру бр. 14 и у функцији АД, у примеру бр. 15, а трпни партицип садашњег времена (даље ТПСВ) са имперфекатским значењем видимо у примеру бр. 16, у функцији АД, који приликом трансформације можемо превести зависном реченицом са формом имперфекта у предикату: *пошто/када вуцијаху Перуна*. Имперфекат је могуће употребити и у примеру бр. 13, у оквиру односне реченице: *они који га слушаху*.

- (12) н оустерегоша Рускнѣ сторожеве ѿлтунопу· н съвнстунвѣше н· н оубнша ѿлтунопу н *суцаа* с нѣ· н не нзвысть нн ѣдннѣ· по вс нзвнша· (ПВЛ, 278)
- (12а) И уврбаше руске страже Алтунопу, и, опколивши га, убише Алтунопу и *оне који бијаху са њим*, и не утече ни један, већ све побише. (ПМЈ, 160)
- (13) ты сл^мшаше двнлѣхѣ. (ПВЛ, 9)
- (13а₁) Они који су га *слушали*, чујаху се. (ПМЈ, 8)
- (13а₂) Остали пак, *слушајући* ово, чудише се; [...] (ОССРК, 11)
- (14) н поѹа наруватн мужѣ лучѣшнѣ· ѿ Словенѣ н ѿ Кривнѣчѣ· н ѿ Чюдн· н ѿ Вѣтнѣчѣ· н ѿ снхѣ населн грады· вѣ во ратѣ ѿ Печен[ѣ]гѣ· н *бѣ воюаса* с нмн· н *одолаа* нмѣ· (ПВЛ, 121)
- (14а) И поче скупљати најбоље мужеве од Словена, и од Кривича, и од Чуда, и од Вјатича, и од ових насели градове. И *војеваше* са њима – (Печенезима) – и *побјеђиваше* их. (ПМЈ, 76)
- (15) ѿптопнн же прнде Кыеву· н мыслаше кдѣ бы жнтн· н ходн по манастиремѣ· н не възлюбн *Бѣ нн хотащю* (ПВЛ, 156);
- (15а) А Анатолиј дође Кијеву, и мишљаше – гдје да живи; и хођаше по манастирима, и не заволи их, *јер Бог не хотијаше* (ПМЈ, 97).
- (16) *влекому* же *јему* по Ручаю кѣ ѣпру· плакахуса *јего невѣрнн* людьє· *јѣце* во не вѣху прналн сѣго крѣпнѣа· (ПВЛ, 117)
- (16а₁) *Када вукоше Перуна* по Ручју ка Дњепру, оплакиваху га људи-невјерници, *јер још не бијаху примили светога крштења*. (ПМЈ, 73)
- (16а₂) *Док су вукли Перуна* Потоком према Дњепру, оплакиваху га не-вјерни, *пошто они још не примише свето крштење*. (ОССРК, 18)

У староруском језику имперфекат се могао градити и од глагола свршеног вида (Маслов 2004: 150), што није карактеристика истог облика у савременом српском језику, па би ово била већа разлика у погледу подударности система глаголских времена двају језика на синхроним пресецима који се упоређују.

4. Плусквамперфекат. Будући да се плусквамперфектом у српском језику може исказивати антериорна, симултана и постериорна радња у односу на неку другу радњу (Белић 2006: 442; Ивић 1958: 146; Радовановић 1990:

185–195), а да је у таквој употреби исти облик у староруском језику, приликом превођења на српски језик могуће је употребити граматички еквивалент, што видимо у примерима 17–19.

- (17) и наченшю же здатн н иако скончѧ знжа· оукрашн ю нконамн· н поручн ю Настасу Корсаинну· н попы Корсуньскыа· н прнставн служитн в пен· вдавъ ту все еже *вѣ възалъ* в Корсунн· нконы· н съсуды н крты·: (ПВЛ, 121–122)
- (17а) И почеше је зидати, и када заврши зидање, украси је иконама, и повјери је Анастасу Корсуњанину, и попове корсуњске постави да служе у њој, давши јој све што *бијаше узео* од Корсуња: иконе и сасуде, и крстове. (ПМЉ, 76)
- (18) Ѡбѡдосѡю же преставаѡшюса· н Стефану в него мѣсто бывшю· Нсакнн же рѣ· се оуже *прелстна ма јесн былъ* дѡволе· сѣдѡца на јѣдннѡ мѣстѣ· а оуже не нмѡ сѧ затворитн в пѣчерѣ· по нмѡ тѧ повѣдѡнтн хода в мѡнастырѣ· (ПВЛ, 195)
- (18а) А када се Феодосиј прѣстви [прѣстави – В. В.], и када на његовом мјесту би Стефан, Исакиј рече: „Ето *си* ме *био завео*, ѡволе, када сам ја сједио на једном мјесту; а сада се ја већ нећу дати затворити у пећини, већ имам да те побиедим, ходећи по манастиру.” (ПМЉ, 120)
- (19) Всеволодѣ же исповѣда всѧ бывшаѧ· н рѣ ѣму Изславѣ брате не тужн· видншн лн колнко сѧ мнѣ склаочн· первое не выгнаша лн мене н нмѣнѣ мое разграбнша· н пакы кую внпу вторую *створнлѧ вѣхъ* не изгнапѧ лн *вѣхъ ѿ* ваю брату || своєю· *не блуднлѧ лн вѣ* по чюжнмѣ землѧ· нмѣнѣа лншенѣ вѣ· не створнѧ зла пнчюже· (ПВЛ, 200)
- (19а) Всеволод исприча све шта је било. И рече му Изјаслав: „Брате, не тугуј. Видиш ли шта се све мени деси: прво, зар ме не истјераше и благо моје не разграбише? И опет, какву кривицу ја *учиних* други пут? Зар прогнан не бијаш од вас, браће моје? Зар *се не скиташ* по туђим земљама, блага лишен, не учинивши никакво зло? [...]” (ПМЉ, 123)

У примеру бр. 19 преводилац није употребио плусквамперфекат иако је његова употреба могућа.

Плусквамперфекатско значење могао је имати ТППВ, у оквиру предикатске функције, у конструкцији са имперфектом или имперфективним аористом помоћног глагола, што нам показује пример бр. 20.

- (20) [...] н пакы кую внпу вторую *створнлѧ вѣхъ* *не изгнапѧ лн вѣхъ ѿ* ваю брату || своєю· (ПВЛ, 200)
- (20а) [...] „И опет, какву кривицу ја *учиних* други пут? Зар *прогнан не бијаш* од вас, браће моје? [...]” (ПМЉ, 123)

5. Пуни перфекат. У анализираним примерима перфекат се најчешће употребљава у реченицама у форми управног говора, што можемо видети у примеру бр. 21. Далеко ређе је овај облик у приповедачком делу текста, у

којем су доминатне форме аориста и имперфекта. Приликом превођења староруског перфекта могуће је употребити граматички еквивалент у српском језику, који исказ чини стилски неутралнијим (Ковачевић 2006: 85–86), односно представља „обичан, неутралан претерит” (Грицкат 1954: 10).

- (21) ѡнѣ же рѣ азъ есмь мужь его. н *прншеаь есмь* въ сторожѣ. [н] по мнѣ надетъ полкъ со княземъ. бе-цнсла множество. (ПВЛ, 66–67)
- (21а) Он пак рече: „Ја сам муж његов, и *дошао сам* са претходником, и за мном иде војска са кнезом (на челу): безбројно их је мноштво.” (ПМЉ, 41)

Радни и трпни партиципи прошлог времена, поред значења аориста, могли су имати значење перфекта, а у таквим примерима указује се на стилски неутралне радње. У примеру бр. 22 РППВ је у супстантивној функцији, у примеру бр. 23 у функцији АД, а ТППВ у примеру бр. 24 употребљен је у супстантивној функцији.

- (22) аще дастъ роуцѣ свон *оукрадын*. да ѡ^т бѣде^т. тѣмже оу него^ж боуде^т оукрадено. нсвазанѣ бѣде^т (ПВЛ, 35)
- (22а) Ако даде руке своје *онај што је украо*, да га узме онај у кога буде украдено, и да свезан буде, [...] (ПМЉ, 21)
- (23) *Поланомъ же жнвшнмъ* ѡсовѣ по горамаъ снмъ. бѣ путь из Варагѣ въ Греки. н изъ Грекъ по Днѣпру. (ПВЛ, 7)
- (23а) *Када су Пољани живјели* одвојено по горама овим, онда бје пут из Варјага у Грке и из Грка по Дњепру, [...] (ПМЉ, 7)
- (24) аще сотворнѣ ѡбраженне таковын възметъ *браженое* ѣ. комоу бѣде^т пнсѧ наследнн нмѣнѣ ѣ. да наследн^т е (ПВЛ, 37)
- (24а) Ако такав начини завјештање, да узме његово *завјештање* тај за кога је написано да имање његово наслиједи, и да га наслиједи. (ПМЉ, 22)

Српски језик указује нам на могућност употребе одговарајућих преводних еквивалената, с тим што се у примеру бр. 24 именица *завештање* може трансформисати у конструкцију *оно што је завештано*. С друге стране, активна реченица са перфектом у предикату гласиће: *оно што је завештао*.

6. К р њ и п е р ф е к а т. У староруском језику перфекат без помоћног глагола имао је ширу употребу у односу на исту форму у српском језику, па се тако употребљавао у реченицама које чине целину са претходним исказом, што би, поред имперфекта глагола свршеног вида, била већа разлика између система глаголских времена староруског и српског језика. С друге стране, одговарајући преводни еквивалент могуће је употребити у примерима у којима се исказом саопштава новост, као и у примерима које карактерише експресивност исказа, што је одлика крњег перфекта у српском језику (Вуковић 1967: 384; Стевановић 1974: 621–622; Танасић 2005: 396–397), а такво значење можемо видети у примеру бр. 25.

- (25) Пнунтъ трава жалоцамн, а древо стугою къ землн *преклонн-лось*. Уже, во братїе, не веселая годна *встала*, уже пустыни снлу *прикрыла*. *Встала* овнда въ снахъ Дажь-Божа внука. *Вступна* дѣвою на землю Трояню; *всплескала* лебедными крылы на снѣмъ море у Дону плещуѣн, увудн жнрня времена. (СПИ, 18–19)
- (25a) Светић: Сада трава жалостима ниче, / Тугомъ дрво земљи с' *приклонило*. / Срѣ већ тужно *наста*, Браћо, време, / Већ пустынѣ силу *су покрыле*, / И веће *е устала* обида / У силама Дажь Божа унука, / *Наступила* на землю Троянску / Наступила к'о пагубна дѣва, / Лабудова крыли *затрескала*, / Затрескала на снѣму мору, / Па у Дону кадъ *е поплѣштала*, / Тежко време есте пробудила. (ППИ, 157–158)

7. Садашње време. У староруском језику садашње време могло се градити како од глагола несвршеног тако и од глагола свршеног вида. Посведочен је у зависним и независним реченицама, у приповедачком делу текста, са квалификативним значењем, њиме се могу исказивати и уобичајене радње, затим особине које карактеришу појединца или групу, као што је у примеру бр. 26. Стога и овде можемо говорити о одговарајућој граматичкој замени приликом превођења на српски језик. У примеру бр. 27 употребљен је презент глагола свршеног вида, у оквиру зависне реченице, који се истим обликом преводи на српски језик.

- (26) [н] нде въ Варгнн н прнде в Рнмъ [н] исповѣда елнко паоучн· н елнко вндѣ· н рѣ нмъ днвно вндѣхъ словѣпнскую землю· нду· чн мн сѣмо· вндѣхъ банн древепы· н *пережыгутъ* е рамано· [н] *соваокутѣса* н будутъ назн· н *сѣблѣютса* квасомъ оуспаннн^{мб}· н *возмутъ* на са прутѣе младое· [н] бѣютъ са самн· н т^ого са до· бѣютъ· егда *влѣзутъ* лн жнвн· н *сѣблѣютса* водою студенною· [н] тако *сѣжноутъ*· н то творатъ по вса дѣн· не мучнмн ннкнмже· по самн са мучатъ· н то творатъ мовенеѣ собѣ а не мученеѣ· (ПВЛ, 8–9)
- (26a,) И оде у Варјаге, и дође у Рим, и испривовиједѣ шта научи и шта видје, и рече им: „Чудне ствари видјех у Словенској земљи идући овамо. Видјех бање дрвене, и *зажаре* их до руменила, и *свуку се* и буду наги, и *прелију се* квасом вареним, и *подигну* на себе пружа млада и бију се сами, и дотле себе *избију* да једва *сићу* тек што су живи, и *облију се* водом студеном, и тако *оживе*. И то раде сваки дан, мучени ни од кога, а не мучење.” (ПМЉ, 8)
- (27) аще лн *повѣгнемъ* срамъ нмамъ. (ПВЛ, 70)
- (27a) [...] „Ако *побјегнемо*, остаћемо срамотни. [...]” (ПМЉ, 43)

8. Футур I. Будући да је футур I у староруском језику било време у процесу формирања, глаголи који су учествовали у његовом саставу у једним примерима функционисали су као прави помоћни глаголи, па је тада употребљен футур I, а у другим примерима чували су своје значење, односно

функционисали су као самосталне лексеме (реч је о полузначним глаголима који су били на прелазном стадијуму од самосталне лексеме ка помоћном глаголу). У примерима у којима су помоћни глаголи лишени самосталног лексичког значења, а конструкција футур I представља чист глаголски временски облик, приликом превођења на српски језик могуће је извршити граматички еквивалентну замену, што нам показују примери бр. 28 и 29.

- (28) нзнемогаху вѣ градѣ людѣе· н рѣ Володнмерѣ кѣ гражаномъ· аще са не вдасте *нмамъ стоѣти* н за ꙗ· лѣ· (ПВЛ, 109)
- (28а) Изнемагаху у граду људи, и рече Владимир грађанима: „Ако се не предате, *стајаћу* и три године.” (ПМЉ, 68)
- (29) н рѣ пѣрархъ чѣдо вѣрное во Крѣта крѣтласѣ еси н во Крѣта съблечеса· Хѣ *нмать схранити* тѣ· (ПВЛ, 61–62)
- (29а) И рече патријарх: „Чедо вјерно! У Христу си се крстила и у Христа си се обукла, Христос *ће* те и *сачувати*, [...]” (ПМЉ, 38)

Када је реч о будућим радњама, радни и трпни партиципи садашњег времена могли су имати и значење футура I (Вишњевац 2016: 107; 114). Тако је у примеру бр. 30 РПСВ употребљен у оквиру супстантивне функције, у примеру бр. 31 у оквиру атрибутске, а ППСВ у примеру бр. 32 употребљен је предикатској функцији у конструкцији са помоћним глаголом.

- (30) сего радн дастѣса до времена *ражајуца*м роднтѣ· н проунн ѿ вратѣа его съвратѣтѣ н[а] сѣи Нзлвы· (ПВЛ, 100)
- (30а) [...] „Овога ради оставиће их он до времена док не роди *те*, *који ће родити*, и тада ће се вратити други од браће његове синовима Израиља.” (ПМЉ, 63)
- (31) сѣковѣа во Бѣ данѣтъ за грѣхы· а старѣна н мѣрына ѿнметѣ ѡкоже Нсанѣ глѣтъ· ѿнметѣ Гѣ ѿ Нерѣма крѣпкаго исполнна· н чѣвка храбра· н судью· н пѣрка· н смѣрена старца· [н днвна свѣтѣнка· н моудра хитреца· н] разумна· послушанна· поставлю оуношно кнѣза нмѣ· н ругатѣла *събладоуѣ* нмн·: (ПВЛ, 140)
- (31а) Овакве даје Бог за гријехе, а старе и мудре узима, као што говори Исаија: „Узеће господ Јерусалиму снажног исполина и храброг човјека, и судију, и пророка, и смиреног старца, и дивног савјетника, и мудрог умјетника, и разумног који живи по закону”. „Поставићу им младића кнеза, и увредитеља (ћу им поставити) *да влада* њима.” (ПМЉ, 87)
- (32) пакн то же Неремна рѣ· тако глѣтъ Гѣ се клахса нмѣнемъ монмѣ веланкомъ· аще *буде* нмѣ моѣ *нмѣнуемо*· ѿселе гдѣ в вустѣхъ Нюдѣнскѣ· (ПВЛ, 98)
- (32а) Даље тај исти Јеремија рече: „Тако говори Господ: „Ево, ја се заклех именом мојим великим... .” (ПМЉ, 62)

Приликом превођења на српски језик партиципи се трансформишу у одговарајуће реченице са формом футура I у предикату, који се може употребити у примеру бр. 31, па би превод гласио: *који ће владати*. У примеру бр. 32 српски преводилац изоставио је наведени део, па би превод могао гласити:

да моје име неће бити изговарано, или употребом рефлексивног пасива да се моје име неће изговарати. Трансформацијом исте реченице из пасива у актив добили бисмо да моје име неће изговарати јеврејска уста.

9. Футур II. Овај облик се у староруском језику најчешће употребљава у зависним условним реченицама, док је у управној реченици неки од облика којима се указује на будућу радњу, а то је карактеристика и футура II у српском језику (Танасић 2005: 444). Због тога је приликом превођења староруског футура II на српски језик могуће употребити одговарајућу граматичку конструкцију, што можемо видети у примеру бр. 33.

(33) аще ли кто покуситсѧ ѿ Русн взати что. ѿ людн цѣтва ваше-го. нже то створнтѣ. покажнѣтъ будеть велмн. аще ли взалѣ будеть. да заплатнтѣ сугубо. (ПВЛ, 50)

(33a) Ако ли ко од Руса покуша да узме нешто од људи царства нам, да тај који то учини буде сурово кажњен; ако *буде узео*, да плати двоструко; [...] (ПМЉ, 30)

ТППВ могао је имати и значење футура II, у конструкцији са помоћним глаголом, а у оквиру предикатске функције, као што је у примеру бр. 34.

(34) ѿ сем. аще оукра^атъ что Рѡсн^н любо оу хрестѣанннѧ. нли пѧ хрестѣанннѣ оу Рѡсннѧ. н итъ бу^атъ в то^м ѧ^а татѣ. егда татѣѡ с^ѣтворнѣ. ѿ погѣбнвшѧ что лю^ю. аще пригтовнтѣ та^т творѧн. н оубѣенѣ вѣде^т. да не взнцетѣ смѣ^т ѣ. ни ѿ хрестѣанѣ. ни ѿ Роу^ѣ. (ПВЛ, 34–35)

(34a) О овом: ако украде било шта Рус од хришћанина или пак хришћанин од Руса, и *ухваћен буде* у часу кад крађу чини од онога који је жртва, или ако се спрема да крађу изврши, и *убијен буде*, да се за његову смрт не тражи казна ни од хришћанина ни од Руса [...] (ПМЉ, 21)

10. Закључне напомене. Истраживање је показало да савремени српски језик може служити као модел за реконструкцију староруских глаголских форми захваљујући сачуваном сложеном систему прошлих времена, развијеном систему будућих времена, као и могућности грађења садашњег времена како од глагола несвршеног тако и од глагола свршеног вида. Већа разлика у погледу система глаголских времена двају језика односи се на могућност грађења староруског имперфекта од глагола свршеног вида, као и на ширу употребу староруског крњег перфекта будући да српски језик бележи израженије разлике у употреби пуног и крњег перфекта. Одговарајуће тумачење српски језик омогућава нам и приликом реконструкције староруских партиципа, иако су се, изузев трпног глаголског придева (по пореклу некадашњег ТППВ), наведене форме током историјског развоја српског језика изгубиле. Међутим, приликом трансформације партиципа у одређени тип реченица, у зависности од синтаксичке функције, добија се реченица са одговарајућим глаголским обликом у предикату. Стога ова анализа истиче важност упоредног проучавања староруског и савременог српског језика у оквиру синхроног пресека.

ЛИТЕРАТУРА

- Белић 2006:** А. Белић, *Историја српског језика. Фонетика. Речи са дефлексијом. Речи са конјугацијом*, Изабрана дела А. Белића, IV, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Вишњевац 2016:** В. Вишњевац, Радни и трпни партицип садашњег времена у саставу предиката у староруском језику, *Филолог*, часопис за језик, књижевност и културу, VII, 102–117.
- Вишњевац 2017а:** В. Вишњевац, О неким староруским глаголима са два вида, *Српски језик*, XXII, 471–488.
- Вишњевац 2017б:** В. Вишњевац, Атрибутивно-адвербијална функција древнеруских действительных причастий, *Philologia Mediana*, IX, 333–349.
- Вуковић 1967:** Ј. Vuković, *Sintaksa glagola*, Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Грицкат 1954:** И. Грицкат, *О перфекту без помоћног глагола у српскохрватском језику и сродним синтаксичким појавама*, Београд: Српска академија наука, Институт за српски језик.
- Грковић Мејџор 1993:** Ј. Грковић Мејџор, *Језик Псалтира из штампарије Црнојевића*, Подгорица: ЦАНУ: Одбор за обележавање 500 година прве штампане ћирилске књиге на словенском југу.
- Ивић 1958:** М. Ивић, Систем личних глаголских облика за обележавање времена у српскохрватском језику, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, III, 139–149.
- Ковачевић 2013:** М. Ковачевић, *Српски писци у озрачју стилистике*, Београд: Филип Вишњић.
- Маројевић 2008:** Р. Маројевић, *Српски језик данас*, Београд: Бард-фин; Бања Лука: Романов.
- Маслов 2004:** Ју. С. Маслов, *Избранные труды. Аспектология. Общее языкознание*, Москва: Языки славянской культуры.
- Радовановић 1990:** М. Radovanović, *Spisi iz sintakse i semantike*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića; Novi Sad: Dobra vest.
- Сладојевић 1953–1954:** П. Сладојевић, О имперфекту у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолог*, XX/1–4, 213–228.
- Стевановић 1974:** М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнोजезичка норма)*. II, *Синтакса*, Београд: Научна књига.
- Танасић 2005:** С. Танасић, Синтакса глагола, у: П. Пипер и др. *Синтакса савременог српског језика: проста реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига; Нови Сад: Матица српска.
- Терзић 1999:** Б. Терзић, *Руско-српске језичке паралеле*, Београд: Славистичко друштво Србије.

Вишня Вишневац

ЗНАЧЕНИЕ И ФУНКЦИЯ СИСТЕМЫ ГЛАГОЛЬНЫХ ВРЕМЕН СЕРБСКОГО ЯЗЫКА
В ИЗУЧЕНИИ ДРЕВНЕРУССКИХ ТЕКСТОВ

Резюме

В настоящей работе рассматривается роль сербского языка в изучении древнерусских текстов. Анализ прежде всего относится к системе глагольных форм но включены и действительные и страдательные причастия настоящего и прошедшего времени в определенных синтаксических функциях, которые переводятся личными глагольными формами в составе соответствующих предложений. Поскольку сербский язык сохранил сложную систему глагольных форм, данный анализ подчеркивает его возможности для реконструкции древнерусских форм и важность сопоставительного изучения древнерусского и сербского языков.

Ключевые слова: древнерусский язык, сербский язык, время глагола, причастие.